

Teologian ylioppilaat, työväenkysymys ja sosialismi

Sosialismilla oli historiallinen oikeutuksensa. Historian suuri virta kuvasti kehityskulkua, jossa henkilökohtaiseen vapauteen oikeutettujen määrä oli vähitellen kasvanut. Muinaisuudessa vapaus oli vain hallitsijoilla, mutta kristinuskon synnyn, uskonpuhdistuksen, valistuksen ja Ranskan vallankumouksen kautta henkilökohtaiseen vapauteen oikeutettujen piiri oli jatkuvasti kasvanut.

Näin esitelmöi ylioppilas Kustaa Sarsa teologian ylioppilaiden viikkokokouksessa Helsingin yliopistossa vuonna 1913. Hänen mielestään tähän historialliseen jatkumoon, vapauteen oikeutettujen joukkojen laajenemiseen, kuuluivat myös proletaarit. Työväen suuret joukot olivat ”nyt” vaatimassa itselleen oikeuksia ja vapautta. Tämä osallistuminen vapauden ja ”persoonallisen elämän oikeuden” edistämiseen teki hänen mukaansa sosialismista liikkeenä historiallisesti oikeutetun.¹

Esitelmä ei ollut poikkeustapaus, vaan kuvaa vuoden 1905 suurlakon jälkeen papeiksi opiskelleiden yhteiskunnallista mielenkiintoa, jossa keskeisenä kiinnostuksen kohteena oli työväenkysymys. Teologian ylioppilaiden yleislinja oli työväestön vaatimukseen myönteisesti suhtautuva porvarillinen reformismi. Ylioppilaiden viikkokokousten keskusteluissa työväenliikkeen edustamat eettiset periaatteet ja sen ajamat sosiaaliset uudistukset saivat papeiksi opiskelevien kannatuksen. Kokouksista laaditut keskustelupöytäkirjat kertovat, että sosialismia ja työväenkysymystä käsitelleistä esitelmistä keskusteltiin vilkkaasti, mutta sosialismia eettisenä periaatteena tai työväenliikkeen vaatimia sosiaalisia uudistuksia ei asetettu kyseenalaisiksi.

Tämä on mielenkiintoista esimerkiksi siksi, että Forssan vuoden 1903 kokouksen jälkeen työväenliikkeen uskonto- ja kirkkokritiikki oli voimistunut ja radikalisoitunut. Työväenliikkeessä suurlakko merkitsi ideologisen ja luokkataistelua korostavan linjan vahvistumista. Työväenlehdissä ja -kirjallisuudessa hyökättiin kirkkoa ja sen mädäntynyttä papistoa vastaan.² Tämä kirkkoon, uskontoon ja luterilaiseen papistoon kohdistunut, oloissamme ennennäkemätön julkinen arvostelu ei siis estänyt papeiksi opiskelevia arvostamasta työväenliikkeen muita näkemyksiä tai vaatimuksia. Sosialistista historiallis-materialistista oppijärjestelmää teologit eivät hyväksyneet, mutta ”pu-naisten” mielipiteitä ja tavoitteita pidettiin laajalti oikeina ja oikeutettuina.

Ensimmäisen kerran teologian ylioppilaat keskustelivat sosialismista marraskuussa 1904. Viimeinen työväenliikkeestä ja sosialismista käyty keskustelu ennen sisällissotaa pi-

1 Luukkanen 2005, 327–328.

2 Soikkanen 1961, 155–158, 295–299; 1975, 79–91; Kujala 1989, 130–141; Ehrnrooth 1992, 23–24, 120–123, 378–379, 382–383; Luukkanen 2005, 272–273, 284–285.

dettiin marraskuussa 1916. Esitelmästä ”Suhteestamme järjestäytyneeseen työväkeen” ja siitä käydystä keskustelusta nousee lähteiden perusteella tärkeimmäksi teemaksi sovinnollisten suhteiden luominen työväestöön. Osa teologian ylioppilaista esitti, että oli ymmärrettävä sosialismin hyvät puolet ja tunnustettava ”yhteiskunnan kehous”. Osa ylioppilaista puolestaan halusi korostaa sosialististen teorioiden epähistoriallisuutta sekä tuoda esille, että yhteiskunnassa oli myös hyviä puolia, aivan kuten työväenliikkeessäkin.³

Ylioppilaiden mielipiteenmuodostusta koskevissa lähteissä ei näy, että opiskelijat olisivat uskoneet sisällissotaa tai vallankumousta mahdolliseksi tai todennäköiseksi. Ei ole luultavaa, että teologit olisivat olleet perillä maailmansodan suurvaltapoliittisista kuvioista tai vallankumousta Suomessa ajaneiden aktivistien toiminnasta. Aikakauden levottomuuteen viittaavia puheenvuoroja, joissa korostettiin sovinnollisen mielialan luomisen merkitystä, luokkavihan voittamista tai rauhanomaisten uudistusten tärkeyttä, sen sijaan käytettiin. Työväenkysymyksen käsittely oli luonteeltaan sisäpoliittista, eettisiä periaatteita ja käytännön sosiaalisten uudistusten välttämättömyyttä korostavaa keskustelua.⁴

Viimeisen ennen sotaa käydyin työväenkysymys-keskustelun päätti marraskuussa 1916 ylioppilaskokouksen puheenjohtajana toiminut kirkkohistorian professori, dekaani Jaakko Gummerus. Puheenvuorossaan hän viittasi ihanteiden ja niiden käytännön toteutumisessa ilmeneviin ristiriitoihin, joita siis lienee käsitelty ko. keskustelussa, vaikka kokouksen pöytäkirjoissa ei tästä olekaan suorasanaista mainintaa. Kirkkohistorian professorin lausumat kuvaavat idealistista perusasennoitumista, jonka mukaan aatteet eivät olleet sellaisia, millaisina ne historiassa ilmenivät. Kristinuskon ei suinkaan ollut yhtä kuin sen historialliset ilmenemismuodot. Samoin sosialismiakaan ei hänen mielestään pitänyt aina arvostella sen historiallisten ilmenemismuotojen mukaan, professori esitti.

Puheenvuorossaan dekaani Gummerus ikään kuin tiivistä koko teologian ylioppilaiden sosialismista ja työväenkysymyksestä käymän keskustelun. ”Marxin dialektista materialismia emme milloinkaan voi hyväksyä”, mutta sosialismin eettiset vaatimuksen ja sosialistien esittämät reformit olivat teologisen tiedekunnan dekaanin mielestä usein yhteensopivia kristinuskon eettisten normien kanssa.⁵

Yliopisto oli suljettuna syyslukukauden 1917. Kansanvaltuuskunta julisti 1918 antamallaan asetuksella uskonnon yksityisasiaksi ja poisti kirkolta sen julkisoikeudellisen aseman. Sosialismin eettistä ja historiallista oikeutusta kannattaneiden ylioppilaiden opinahjo, teologinen tiedekunta, julistettiin lakkautetuksi.⁶

Miten teologian ylioppilaista tuli sosialismin sympatisoijia?

Tiedon sosiologiassaan *Karl Mannheim* esitti oivaltavasti, että historiallisten prosessien ja filosofisten muutosten lisäksi sosiaaliset, ei-teoreettiset prosessit vaikuttavat tietämisen tapoihin. Se miten totuus – s.o. totuudeksi ymmärretty – koetaan, määräytyy myös

3 HYK TYT ptk 15.11.1904, § 7. Vuonna 1904 pidetystä esitelmästä ”Socialismin suhteesta kristinuskoon” eikä siitä käydystä keskustelusta ole säilynyt tietoja. *Luukkanen* 2005, 271, 331.

4 *Luukkanen* 2005, 321–331.

5 HYK TYT ptk 15.11.1916, § 4; *Luukkanen* 2005, 331.

6 *Klinge* 1990, 9, 15–16.

sosiaalisesti, ja tieto on siten sosiaalisesti sidonnaista. Sidonnaisuus ei Mannheimin mukaan selitä ainoastaan tietämistapojen syntyä, vaan myös niiden sisältöä, sitä mitä ajatellaan tiedettävän, sekä lisäksi sosiaalisten prosessien ja tietämisen keskinäistä vaikutussuhdetta.⁷

Tutkittaessa rinnakkain autonomian kauden jälkipuolen, vuosien 1853–1918 teologian ylioppilaiden sosiaalista taustaa ja heidän poliittis-yhteiskunnallista mielipiteenmuodostustaan käy ilmi, että muutokset papeiksi opiskelevien sosiaalisessa taustassa ja muutokset heidän mielipiteissään osuvat tiettyihin muutosvuosiin. Näitä olivat 1870-luvun vaihe sekä suurlakkovuosi 1905. Tässä artikkelissa päähuomio on siinä luterilaisen kirkon pappisvirkaan opiskelleessa joukossa, jonka opiskeli Helsingin yliopistossa suurlakon ja sisällissodan välisinä vuosina.

Merkittävä poliittis-yhteiskunnallisten mielipiteiden muutos ajoittui 1860-luvun loppuun ja 1870-luvun alkuun. Tuolloin alkoi kehityssuunta, jolloin teologian ylioppilaat eli tuleva luterilaisen kirkon papisto voimakkaasti alaluokkaistui ja säätyläiskotien jälkeläisten määrä tulevassa luterilaisen kirkon papistossa romahti. Suhteellisesti tarkastellen teologian ylioppilaat olivat sosiaaliselta taustaltaan yliopiston alaluokkaisinta väkeä.⁸

Tänä aikana alempia yhteiskuntaluokkia edustivat ensin talonpoikien jälkeläiset, joista tuli tiedekunnan sisällä suurin yksittäinen opiskelijaryhmä. Vähitellen yliopiston tarjoamaan teologiseen koulutukseen rekrytoitui myös työläisten ja torppareiden jälkikasvu. Ennen suurlakkoa suhteellisesti suurin torppareiden ja työläisten jälkeläisten edustus kaikista yliopiston tiedekunnista oli juuri teologisessa.

Miksi tämän voi ajatella olleen jollain tavoin merkittävää? Staattisen yhteiskunnan muuttumisen ja modernisoitumisen yhdeksi mittariksi autonomian kauden jälkipuoliskolla on otettu ylöspäin johtavan säätykierron voimistuminen. Niin ikään on ajateltu, että talouselämän kehittymättömyyden ja muiden nousutekijöiden puuttumisen vuoksi merkittävin sosiaalisen nousun väylä Suomessa oli koulutuksen tuottama, ylöspäin vievä säätykierto. Autonomian kauden jälkipuoliskolla jo 40 % kaikista yliopistopiskelijoista oli muista yhteiskuntaryhmistä kuin säätyläistöstä. Eri vuosikymmeninä nousevassa säätykierrossa olevien, säätyläistöön kuulumattomien teologian ylioppilaiden osuus sitä vastoin oli peräti 60–70 %. ”Luokkaretkeily”, siirtyminen alemmista yhteiskuntaluokista sääty-yhteiskunnan yläkerrokseen, näyttää siis olleen suhteellisesti tarkasteltuna voimakkainta papiston parissa.

Teologinen yliopistokoulutus ikään kuin pumppasi akateemisen koulutuksen saaneen kansanosan jäseniksi koko ajan uutta väkeä, ensimmäisen polven ylioppilaita, perinteisen säätyläistön joukkoon, papistoon. Tämä sosiaalinen pumppu ei pysähtynyt siis siihen, että talonpoikien, torppareiden ja työläisten lasten valmistuttua papeiksi heidän lapsensa olisivat puolestaan niin ikään suuntautuneet papeiksi. Näin ei käynyt, vaan he suuntautuivat muille aloille. Nousevassa säätykierrossa olevien akateemista kulutusta vailla olleiden vanhempien lasten, itse lapsuudessaan ja nuoruudessaan fyysisen työntekoon tottuneiden ensimmäisen polven ylioppilaiden osuus tulevasta papistosta pysyi korkeana.

7 *Mannheim* 1991, 72, 239, 249, 243, 253–254, 265.

8 HYA, yliopiston matrikkeli 1888, 1893; *Autio* 1996; *Luukkanen* 2005, 131.

Alempien yhteiskuntaluokkien tulo teologian ylioppilaiksi toi yliopistoon alempien yhteiskuntaluokkien puhuman kansankielen, suomen. Suomenkieliset alempien yhteiskuntaryhmien jälkeläiset lähtivät opiskelemaan pappisuralle ja toivat yliopistoon ja sittemmin luterilaisen kirkkoon ja sen papistoon oman kielensä. Tämän kehityskulun seurauksena myös teologinen tiedekunta, ensimmäisenä keisarillisen Aleksanterin yliopiston tiedekunnista, suomenkielistyi. Suurlakkovuoteen 1905 mennessä se olikin prosentuaalisesti tarkastellen sekä yliopiston proletaarisin että laajimmin suomenkielistä akateemista opetusta tarjoava tiedekunta.⁹

Alempien yhteiskuntaluokkien opiskelijat eivät tuoneet tuolloin ruotsinkielisen Helsinkiin ja maan ainoaan yliopistoon ainoastaan omaa äidinkieltään. 1800-luvun viime vuosikymmeninä perinteinen säätyoppi-konstruktio hajosi. Papisto suuri enemmistö oli henkilökohtaisesti koetun säätyristiriidan papistoa. Muodostaessaan opiskeluaikanaan mielipiteitään aikansa ajankohtaisista kysymyksistä nämä alemmista luokista peräisin olleet akateemiset kansalaiset määrittivät yhteiskuntaa koskevat näkemyksensä oman sosiaalisen taustansa mukaisesti. Vuosien 1870 ja 1905 välisen ylioppilaspolven aikana alaluokkaisten ja maaseututaustaisten opiskelijoiden sosiaalinen protesti purkautui sivistyneistön elämäntapojen ja kaupunkikulttuurin uskonnollisesti perusteltuna kritiikkinä.

Sosiaalisen taustan alaluokkaistuminen merkitsi tulevan papiston yhteiskunnallisen konservatismiin nousua. *Karl Mannheimin* termin traditionalismi vaihtui konservatismiksi, ohjelmaksi. Tämä sosiaaliselta taustaltaan alaluokkainen ryhmä radikalisoitui, mutta ei yhteiskunnallisiin uudistuksiin, vaan voimakkaasti muuttuvassa suomalaisessa yhteiskunnassa teologit radikalisoituivat raamattuteologiseen konservatismiin. Se nousi *Pekka Suvannon* kuvaamasta suomalaiselle konservatismille tyypillisestä kasvu- alustasta: maalaisen, patriarkaalisen ja uskonnollisen Suomen maaperästä.¹⁰

Teologian ylioppilaat tuskin itse olisivat hyväksyneet tulkintaa, joka selitti heidän näkemyksensä johtuvan heidän omasta taustastaan. Heillehän yhteiskunta- ja kulttuurikysymysten arviointiperusteet olivat uskonnollisia. Uskonnon tuli johtaa kulttuuria ja yhteiskuntaelämää. Kuitenkin tuo heidän edustamansa uskonnollisuus ja kristinuskon tulkinta nousi juuri heidän omasta taustastaan ja maalaisen, alaluokkaisen kansan mentaliteetista, ja oli sen ihanteiden mukaista.

Oikeastaan kaikki uskonnosta riippumaton kulttuuritoiminta oli kiellettyä ja epätoivottavaa. Yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin rientoihin ei sopinut osallistua. Tämä merkitsi eriytymistä yliopistoyhteisöstä sekä ghettoutumista kulttuurielämän ulkopuolelle ja asettautumista sen kritiikoksi.¹¹

Suomalaisessa teologiassa oli ajanjaksona 1870-luvulta kansalaisuuttaan muodostunut yhteiskunnan modernisaation ja sekularisaation vastavoimaksi erikoinen oma ideologia; beckiläinen raamattufundamentalismi. Se oli alaluokkaisen maalaisen, patriarkaalisen Suomen tuotos, teologia, jossa voimakkaasti muuttuvan suomalaisen yh-

9 Luukkanen 2005, 237–238, 325.

10 Mannheim 1986, 72–76; 1991, 206–215; Suvanto 1994, 14, 21, 271–272, 325.

11 1880-luvun alussa, aivan muutaman vuoden sisällä, teologian ylioppilaat kokivat raittiusherätyksen, siirtyivät ehdottoman raittiuden kannalle ja tulkitsemaan aiempien ylioppilaspolvien vastaisesti raittiutta uskonnolliseksi hyveeksi. Teologian ylioppilaiden parissa raittiusharrastus muodostui uskonnollisen kansalaisuuden toteuttamiseksi. Luukkanen 2005, 138–149, 223–224.

teiskunnan arviointiperusteet ja toivottavan kehityksen suunta löydettiin ”suoraan Raamatusta”. Suuntaus korosti yksilöhurskautta ja henkilökohtaista pyhitystä, erottumista synnistä ja maailmasta. Raamattua, erityisesti Vanhaa testamenttia, pidettiin myös yhteiskunnallisena auktoriteettina. Erityisesti tämä näkyi suhtautumisessa naisten yhteiskunnallisen ja koulutuksellisen aseman muutoksiin.

Ylistaron kirkkoherra, taustaltaan beckiläisyyttä edeltäneen ajan kasvatti, esitti pappeinkokouksessa vuonna 1885, että työväestölle oli annettava edustus valtiopäivillä ja että työväestölle oli perustettava vakuutuslaitoksia, pankkeja ja osuusliikkeitä. Ehdotus ei saanut kannatusta. Sen torjuneen arkkipiispa Renvallin mielestä ehdotukset menivät liian pitkälle eikä tämä saksalaisperäinen reformiohjelma soveltunut Suomen oloihin.¹² Beckiläisyyden valtakauden teologian ylioppilaat eivät keskustelleet työväenkysymyksestä. Heitä kiinnostavia aiheita olivat isänmaa, raittiuskysymys sekä naisemansipaation, herraskaisesti pukeutuvien kansakoulunopettajien ja realistisen kirjallisuuden vastustaminen. Alaluokkaiselle kansalle vieraat sivistyneistön harrastukset kuten naisivistyksen edistäminen, realistinen kirjallisuus, teatteri, kirkkokonsertit, baletti, naamiaiset ja tanssi tuomittiin.¹³

Beckiläisyyden ideologia ei kuitenkaan enää 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun muutosvuosina juurikaan saanut uusia kannattajia. Viroissa olevan vanhemman papiston asenteita tämä suuntaus sen sijaan oli muokannut vuosikymmenten sekä usean opiskelijapolven ajan. Mikäli halutaan etsiä kirkon tai uskonnon ”syyllisyyttä” sisällissotaan, olisikin aiheellista kiinnittää tutkimuksellista huomiota beckiläiseen raamattufundamentalismiin suomalaisen papiston ja Suomen kirkon vallitsevana ideologiana. Tämä ideologia vastusti rakenteellisia uudistuksia. Raamattufundamentalistisesta positiostaan käsin se ei kyennyt ymmärtämään eikä hyväksymään yhteiskunnallisia muutoksia saati vaatimaan uudistuksia tai vallitsevien olojen muuttamista.¹⁴

Teologisena suuntauksena beckiläisyys kuvasti uskonnon ammattilaisten inertiaa, pitäytymistä vanhaan sääty-yhteiskuntaan ja sen puolustamista, suhteessa yhteiskunnan nopeaan muutokseen. Tämä muutos, maailmansota ja vallankumouksen J-käyräteorian kuvaamat mentaaliset tekijät loivat tilanteen, jossa luterilainen kirkko oli suhteessa ajan tapahtumiin yhteiskunnan marginaalissa. Samaa positiota vahvasti myös kirkon institutionaalinen rooli autonomia aikana osana virallista hallintokoneistoa. Ajatus papeista tai piispoista Venäjän politiikasta ja Venäjän poliittisesta ilmastosta riippumattomina sisäpoliittisina toimijoina tai itsenäisinä sosiaalisen omantunnon ääninä on autonomian kautta myöhempää perua.

Sortokausien ja erityisesti suurlakon aikaansaama ja siihen ajoitettavissa oleva muutos oli suomalaisen raamattufundamentalismin näkökulmasta opiskelijatasolla dramaattinen, vaikkakin lyhytaikainen. Se kesti vain sisällissotaan saakka. Tuona aikana teologian ylioppilaat kiinnostuivat yhteiskunnallisista teemoista, muun muassa työväenkysymyksestä. Perinteinen suoraan-Raamatusta -vastausmalli ajautui vaikeuksiin

12 *Juva* 1960, 125.

13 Tulevan pappispolven tavoitteet erottautuivat muun säätyläistön tavoista ja tavoitteista. Alat, joilla suomenkielinen kulttuuri kehittyi, saivat teologian ylioppilaiden tuomion. Tuomion kohteena olivat sellaiset säätyläistön kulttuurielämän ilmiöt, joita alaluokkainen teologikunta ei kasvuympäristössään tuntenut ja jotka ylipäättään olivat sille lähtöluokkana vieraita. *Luukkanen* 2005, 142–149, 233–235.

14 *Murtorinne* 1964, 12–16; 1978, 273; 1986, 165–166, 178; 1992, 329–333; *Luukkanen* 2005, 172, 177–181.

uusissa yhteiskunnallisissa tilanteissa, joista Raamattu ja sen muinainen maailma ei sanonutkaan mitään.¹⁵

Suurlakon aikoihin teologeiksi rekrytoituvien sosiaalinen tausta muuttui. Saman aikaisesti kun torppariperheiden jälkeläisten ja työläislasten osuus oli teologisessa tiedekunnassa suhteellisesti tarkastellen yliopiston suurin, perinteisen talonpoikaiston ja talonpoikauskulttuurissa kasvaneiden opiskelijoiden osuus laski. Teologian opiskelijoista suurimman yksittäisen ryhmän, 33 %, muodostikin vuosina 1905–1916 toimihenkilöiksi tai alemmiksi virkamiehiksi luokiteltavien, perinteisen säätyläistön ulkopuolisten vanhempien lapset.

Muutos on sikäli selkeä, että esimerkiksi vuosina 1880–1891 suurin teologian ylioppilaiden ryhmä koostui, niin ikään 33 %:n osuudellaan, talonpoikien jälkeläisistä. Kun teologian ylioppilaat kiinnostuivat työväenkysymyksestä, teologian opiskelijoiden enemmistö kuului joukkoon, jonka muodostivat työmiesten, torppareiden, käsityöläisten ja ns. keskiluokan lapset. Vuonna 1905 tähän joukkoon kuului 54 % tulevasta papistosta, vuosina 1914–1916 60 %.¹⁶ Selkeä muutos oli, että perinteisen talonpoikaistalouden jälkeläisten ja siten myös perinteistä talonpoikauskonnollisuutta edustaneiden ylioppilaiden rekrytoituminen pappisvirkaan väheni.

Työläis-torpparitaustaisille opiskelijoille työväenkysymys ja sosialistiset aatteet oli osa omakohtaista, omasta sosiaalisesta taustasta nousevaa kokemusmaailmaa. Taustaltaan uusi ryhmä, keskiluokkaiset opiskelijat olivat pääsääntöisesti alempien toimihaltijoiden jälkeläisiä. Uudenlaisena sosiaalisena ryhmänä he eivät edustaneet varhaisempien talonpoikaistalouden tavoittoa, vaan perinteistä maaseutuyhteisöä, talonpoikauskonnollisuutta ja sen konservatiivista tapaa tarkastella yhteiskunnallisia kysymyksiä.

Teologian opiskelijoissa oli siis joukko, joka sosiaaliselta taustaltaan oli aiempia opiskelijapolvia vastaanottavaisempi uusille ajatuksille. Ajan tapahtumat kuten sortokaudet ja sen nostattama opiskelija-aktivismi¹⁷, suurlakko, sosialististen aatteiden leviäminen ja eduskuntauudistus loivat kontekstin, jossa uudelle, aiemmasta kulttuurista maailmankielteisestä raamattufundamentalistisesta poikkeavalle yhteiskunnalliselle kiinnostukselle oli luonnollinen tilaus.

Alempien yhteiskuntaryhmien lähtö akateemiselle, teologiselle opintielle ei tehnyt heistä, noin joukkona, poliittisia, edistyksellisiä radikaaleja tai aikansa vasemmistoidologian kannattajia. Opintielle lähtö ja tuolloinen seurakuntien määrän kasvu sekä pappisvirkojen lisääntyminen takasi alemmista yhteiskuntaluokista kotoisin oleville ylioppilaille oman sosiaalisen nousun, arvostetun aseman ja melko turvattuun toimeentuloon. Tilanne ei siis ruokkinut mahdollisesta henkilökohtaisesta sironnasta tai riiston kokemuksesta kumpuavaa radikalismia. ”Riistoa” tai ”sortoa” suomenkielistyneille teologian ylioppilaille edustivat ensisijaisesti kieliolot yliopistossa ja yhteiskunnassa.¹⁸ Laa-

---

15 Työväenkysymyksen lisäksi teologian ylioppilaiden parissa virinnyttä yhteiskunnallista mielenkiintoa kuvastivat tuberkuloosin vastustaminen, sukupuolimoraalin käsittely, keskustelut puoluejärjestelmästä, ensimmäisistä eduskuntavaaleista ja yhdistystoimintaan osallistumisesta sekä opintomatkat Lapinlahden mielisairaalaan, kuuromykkäyhdistykseen, Sörnäisten vankilaan ja Helsingin sairaaloihin.

16 HYA, yliopiston matrikkeli 1905–1916; *Luukkanen* 2005, 130, 325.

17 *Klinge* 1978.

18 *Luukkanen* 2005, 290–303.

jemmalla tasolla työväenliikkeen radikalisoituminen sekä uskonto- ja kirkkokritiikki eivät vedonneet uskonnollisesti motivoituneisiin opiskelijoihin.

Suurlakko nosti työväenkysymyksen ja sosialistiset aatteet julkisuuteen ja julkiseen tietoisuuteen aivan ennennäkemättömällä tavalla. Teologisen tiedekunnan opettajakunnassa oli tapahtunut tai tapahtumassa sukupolvenvaihdos ja uusi dekaani G. G. Rosenqvist oli oppilaitaan avarakatseisempi. Teologisen lauantaiseuran, erityisesti Erkki Kailan toiminta ylioppilaiden parissa vaikutti sukupolvenvaihdokseen. Teologisen lauantaiseuran, tämän sittemmin kirkossa ja yhteiskunnassa vaikutusvaltaiseksi kohonneen joukon, 1900-luvun alkuvuosina työväenliikkeestä käymä keskustelu siirtyi noin kymmenen vuoden viiveellä teologian opiskelijoiden keskeiseksi yhteiskunnalliseksi kiinnostuksen kohteeksi.¹⁹

Myönteinen suhtautuminen sosialismiin päättyy

Sodassa valkoisten joukoissa kuoli kahdeksan teologian ylioppilasta. Luku vaikuttaa pieneltä, mutta on suhteellisesti tarkasteltuna merkittävä. Lisäksi sodan aikana murhattuista kymmenestä papista yksi oli vuonna 1915 papiksi valmistunut Iivari Söyrinki. Aiempana opiskelija-aktiivina ja luottamushenkilönä hänkin oli sodan aikaisten teologian opiskelijoiden hyvin tuntema. Tämän ohella sodassa kuoli myös muutama aikoinaan teologiseen tiedekunnan kirjoilla ollut jääkäri. Papistoa kuoli sisällissodassa alle prosentti kaikista papeista, nuorista teologian ylioppilasta sen sijaan kuoli, laskentatavasta riippuen, 4–5 %. Sosialismiin myönteisesti ja ihanteellisesti suhtautuneen opiskelijajoukon, tulevan papiston, menetykset sodassa olivat siten moninkertaiset virassa olevaan papistoon verrattuna. Pienessä, runsaan 200 teologisessa opiskelijajoukossa sekä suurlakon ja sodan välisenä aikana aktiivisesti toimineessa tiedekuntayhdistyksessä ylioppilaat tunsivat toisensa. Täten sodassa kuolleet eivät olleet numeroita tilastossa, vaan opiskelijatovereita.²⁰

Teologian ylioppilaiden oman lehden *Kyyhkysen* ensimmäinen sodan tapahtumia kommentoinut numero ilmestyi lokakuussa 1918. Kuten myöhemminkin, kaikki sisällissodan kommentoijat esiintyivät nimimerkkien suojissa. Nimimerkki Timoteus kirjoitti laajahkon artikkelin, joka paatoksellisessa surun julistuksessaan toistelemistaan toisteli kuinka *Kyyhkynen* itki veljessotaa ja sodan kauheuksia. ”Juopa on halkonut kah-tia Väinön heimon – Verivikojen tahrinat kädet tekevät vankilan muurien sisällä tiliä uskottomuudesta Suomi-äitiä kohtaan. Kyyhkynen itkee. Timoteus esitti opiskelija-lehtensä allegoriana rauhan rakentamisesta; ”*Kyyhkynen* lentää öljyyn lehvä suussaan”.²¹

Tämä kuvasi hyvin opiskelijalehden sisällissotaa koskevaa kommentointia. Ne muutamimmat artikkelit, joita sodasta julkaistiin, olivat lyhyitä kuvauksia traagisista sodanaikaisista tapahtumista, jotka olivat jättäneet lähtemättömän jäljen ne kokeneisiin teoloei-

19 Larkio 1967, 72, 75; Luukkanen 2005, 255, 261, 262–263, 280–283.

20 Sodassa kuolleet teologian ylioppilaat olivat Manu Saarits, Otto Kankkunen, Jaakko Liikaoja, Into Koskinen, Martti Hulkkonen, Antti Tolkki ja Into Koskinen. HYA, teol. tdk:n matrikkeli 1915–1916. www.sotasurmat.fi; Luukkanen 2005, 240, 314, 334–337 (teologitaustaiset tai teologiaa opiskelleet jääkärit), 340.

21 HYK TYT, Kyyhkynen 1/9.10.1918, ”Uutta toimikautta alettaessa”; Luukkanen 2005, 341.

hin. Tällainen tapahtuma oli esimerkiksi nimimerkki Papiaksen kertomus Tampereelta. Vankileiriltä oli sairaalaan tuotu kertomuksessa nimettömäksi jäänyt 16-vuotias punakaartilainen, äitinsä ainoa poika. Hänen äitiään ei oltu ehditty halkea pojan kuolinvuoteen äärelle. Hätä tästä epäonnistumisesta, nuorukaisen menehtyminen sekä äidin suru ja viha poikansa kuolleen ruumiin äärellä olivat syvästi järkyttäneet kirjoittajaa – jopa niin, että muusta kokemastaan hän ei kirjoittanut lainkaan.²²

Toinen nimettömäksi jäänyt teologian ylioppilas -o puolestaan työskenteli sairaalassa Tampereella ja kuvasi muun muassa valkoisten hyökkäyksen alkua raamatullisin ja koulutuksen antamin kielikuvin. ”Tampereen kaupunki oli kuin palava Sodoma ja Gomorra, Tammelan ja Kytätälän kaupunginosat yhtenä tulimerenä.” Palavaa kaupunkia katsellessaan hän kertoi ajatelleensa ”Neeroa ja Roomaa, Scipiota ja Karthagoa”. Valkoisten saapumista sairaalaan -o kuvasi seuraavasti: ”He ovat täällä, kuului huuto koko sairaalassa. Sairaas [punaist] vapisivat, mutta kahdeksan pohjalaista, jotka tuotiin Orivedeltä haavoitettuna, piinattuina ja ryöstettyinä, hurrasivat”.²³

Nimimerkki Sirkko, joka kirjoittajista ainoana näyttää olleen paikalla punaisten teloituksissa sodan jälkeen, kirjoitti lehteen kaksi artikkelia. Hän oli ylioppilaista ainoa, joka kiinnitti huomiota työväen asemaan sisällissodan jälkeen. ”Veljet! Suomen sosialismi odottaa hoitajaansa. Se liike, joka ajoi vähäväkisten asiaa verisen vaatteen turvissa, on saatu tukahdutetuksi. Mutta työväen asia ei voi raueta. Jollekulle täytyy Suomen känsäkouraisten työmiesten vastakin jättää asioidensa hoito. Mutta kenelle?”

Papiston oli hänen mielestään jatkossakin osoitettava myötätuntoa työväenliikkeelle, kaikelle sille mikä liikkeessä oli ollut oikeutettua ja todella aatteellista. Samoin Sirkko ylioppilaista ainoana mainitsi punaisten teloitukset. Niitä tuomitsematta tai kyseenalaistamatta hän kuitenkin esitti, että oikeuden toteuttaminen teloituspakoilla edellytti oikeuden toteuttamista kaikkialla muuallakin yhteiskunnassa – ”Huutavana nousee ääni teloituspakallaan: Ei enää hetkeäkään yhteiskunnallisten epäkohtien säilyttämistä”. Sota oli voitettu, mutta oli epäselvää kestäisikö Suomi. Siitä Sirkon mukaan oli huolehdittava ”meidän” eli valkoisen Suomen porvareiden toimimalla yhteiskunnallisten epäkohtien poistamiseksi.

Hän vetosi toisiin teologeihin henkisen jälleenrakennuksen puolesta tilanteessa, jossa myös ihmisten sydämet olivat haavoitetut ja jossa ”kansalaissota on vyörynyt Suomen viimeistä mökkiä myöten.” Sirkon kirjoituksille tuo erikoisen painoarvon hänen kertomansa toiminta erään teloitettavaksi tuomitun sielunhoitajana. Teloitetuksi tuomittu oli sodan aikana tappanut Sirkon veljen. Jälkikäteismuistelosta puuttuu henkilökohtainen viha tai kostonhimo. Kohtaaminen ja keskustelu tuomitun kanssa sekä teloituksen todistaminen päättyi Sirkon kommenttiin: ”Tuntui vaikealta tämän jälkeen puhua pahaa tuosta miehestä: hän tuntui veljeltä.”²⁴

Ylioppilaiden niukat kuvaukset eivät sisällä sodan yleisten syiden pohdintaa tai analyysia. Ne ovat järkyttäneiden nuorten miesten henkilökohtaisia tunnemuistoja heitä koskettaneista historiallisista tapahtumista.²⁵ Kun otetaan huomioon teologian ylioppi-

22 HYK TYT Kyyhkynen 1/9.10.1918, ”Ainoa poika”; Luukkanen 2005, 342.

23 HYK TYT Kyyhkynen 4/27.11.1918, ”Vapautuksen hetki”; Luukkanen 2005, 343.

24 HYK TYT Kyyhkynen 3/6.11.1919 ”Vakava aika”; 4/27.11.1918 ”Käynti kuolemaantuomitun miehen vankikopissa”, julkaistu myös painettuna Kyyhkynen 1/2003, 7; Luukkanen 2005, 341–342.

25 Sisällissodan muistojen muodoista Peltonen 2003, 18–19, 20–21.

laiden parissa vallinnut myönteinen ja ihanteellinen suhtautuminen työväenkysymykseen ja sosialismiin ennen vuotta 1917, on selvää, että sisällissota kaikkine ilmiöineen merkitsi tuon ennen sotaa vallinneen idealistisen ja ihanteellisuuden romahtamista.

Opiskelijalehti *Kyyhkysen* kirjoitukset kuvasivat teologian ylioppilaiden traumaattisia muistoja. Hengeltään erilainen oli valkoisten joukossa mukana olleen Eino Kalvan teologiain viikkokokouksessa pitämä esitelmä, jossa hän korosti sodan uskonnollista luonnetta, rakkautta idealisoituun Suomen kansaan ja vihaa todelliseen kansaan kuuluneita punaisia kohtaan. Kyseessä ei opiskelijalehden kirjoitusten tavoin ollut enää subjektiivisista tunnemuistoista, vaan muistista historiallisen tietoisuuden merkityksessä. Viha syntyi hänen mukaansa kun joukkoihin kantautui tietoja punaisten hirmutöistä Etelä-Suomessa, mikä hänen mukaansa synnytti valkoisten joukoissa raakuuksia, joita hän ei tarkemmin identifioinut. Hänen mukaansa käsky rakastaa vihollista unohdettiin ja sota raaisti mielet.²⁶

Kansallisen sovinnon välttämättömyydestä teologian ylioppilaiden kokouksissa luonnoi kaksi vanhemman teologipolven edustajaa, Antti J. Pietilä ja Sigfrid Sirenus. Suhteessa koettuun sotaan he olivat eheyttäjiä tilanteessa, jossa sodan kokeneiden sukupolvien tulkinnot eriytyivät sotaristiriidan jatkajiin ja sen sovittelijoihin.²⁷ Sirenus painotti luokkarajojen ylittämistä, lain kunnioituksen palauttamista, anteeksiannon ja anteeksisaamisen merkitystä sekä kansan paluuta isien Jumalan puoleen. Esitelmöidessään lokakuussa 1918 Pietilä puolestaan esitti tuolloisten olojen todistavan, ”ettei valkoinen Suomi, papistokin siihen luettuna, ole kapinasta mitään oppinut: huolimatta suuresta häädystä, mikä köyhemmän kansan keskuudessa vallitsee, koettaa jokainen, jolla tilaisuutta siihen on, [sitä] nylkeä.”

Pappien piti omilla toimillaan pyrkiä poistamaan juopaa työväen ja muiden kansanluokkien väliltä. Pappien piti ryhtyä poistamaan kurjuutta ja puutetta punaisten keskuudessa sekä auttaa sodan orpouttamia lapsia. Suhteessa valkoisiin pappien piti olla esimerkkeinä. Suhteessa valkoisiin papin tuli puhua totta, julistaa parannusta, jättää saarnoistaan pois kaikenlainen kostonhimo. Kirkon tuli olla lepopaikka myös punaisille. Näkemyksiä oli kuuntelemassa vain parisenkymmentä ylioppilasta, kymmenisen prosenttia teologian opiskelijoista.²⁸

Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa oli ennen sisällissotaa ollut varttumassa nuori, edeltäjistään merkittävästi poikkeava pappispolvi. Se suhtautui sosialistien tavoitteisiin, sikäli kuin he ymmärsivät ne yhteiskunnallisiksi reformeiksi ja eettisiksi periaatteiksi, erittäin myönteisesti. Aseellisen vallankumousyrityksen yksi saavutus oli, että kiinnostus sosialismiin ja työväenliikkeen pyrkimyksiin katosi papeiksi opiskelevien parista vuosikymmeniksi. Sisällissodan jälkeen ymmärrystä tai sympatiaa työväenluokan tavoitteille ei enää löytynyt. Uuden, aiempaa vähälukuisemman papeiksi opiskelevan nuorison mielenkiinto kohdistui muihin kysymyksiin.

26 Vihan elementti näkyy myös teologian ylioppilas Wiljo-Kustaa Kuulialan jälkikäteismuistelossa hänen seisossaan Kouvolassa suolla, jossa sodassa hävinneet kaivoivat ylös valkoisina teloitettuja, mm. Iivari Söyringin ruumiin. HYK TYT ptk 27.11.1918, § 7; *Kuuliala* 1918, 14; *Peltonen* 2003, 20; *Luukkanen* 2005, 344–345.

27 *Virtanen* 2001, 113.

28 HYK TYT ptk 23.10.1918, § 2; ptk 12.3.1919, § 5; *Luukkanen* 2005, 343, 345.